

Д. А. Апанасевіч
навучэнка 11 класа
Янавіцкая сярэдняя школа
Клецкага раёна Мінскай вобласці

АНТАНІМІЧНЫЯ НАМІНАЦЫІ Ў ПАЭЗІІ МАКСІМА ТАНКА (НА ПАДСТАВЕ «ЗБОРА ТВОРАЎ У 13 ТАМАХ». Т. 4)

Асобае месца ў беларускай мове займаюць антонімы — словы, супрацьлеглыя па значэнні. Антанімія адлюстроўвае значную частку сістэмных сувязей у беларускай лексіцы. Сучасная навука пра мову разглядае сінанімію і антанімію як крайнія, гранічныя выпадкі ўзаемазамяняльнасці і проціпастаўленасці слоў па змесце. Пры гэтым, калі для сінанімічных адносін характэрна семантычнае падабенства, то для антанімічных — семантычнае разыходжанне.

Існаванне антонімаў ў мове абумоўлена характарам нашага ўспрымання рэчаіснасці ва ўсёй яе супярэчлівай складанасці, у адзінстве і барацьбе процілегласцей. Таму кантрасныя словы, як і называемыя імі паняцці, не толькі проціпастаўлены, але і вельмі звязаны паміж сабой.

Адной з яркіх праяў сістэмных адносін у лексіцы з'яўляецца суадноснае супрацьпастаўленне двух і больш слоў, супрацьлеглых па самай агульнай і найбольш значнай для іх значэння семантычнай прымеце. Суадносным супрацьпастаўленнем называецца таму, што ў мове ў такія адносіны ўступаюць толькі словы, якія знаходзяцца ў адной і той жа лексічнай і граматычнай (па прымеце аднесенасці да адной і той жа часціны мовы) парадыгме, якая абазначае лагічна сумяшчальныя паняцці. У аснову іх супрацьпастаўлення пакладзена адна і тая ж агульная і значная для іх прыкмета.

Змест паняцця антонімаў у апошні час значна павялічыўся і пашырыўся. Так, да нядаўняга часу антонімамі лічыліся толькі словы, якія змяшчалі ў сваім значэнні ўказанне на якасць.

Сучасныя даследчыкі выяўляюць антанімію і ў словах, якія належаць да адной і той жа часціны мовы, вызначаюць розныя пачуцці, дзеянні, стан, адзнаку, прасторавыя і часавыя адносіны і г. д., г. зн., усё больш замацоўваецца шырокае паняцце антаніміі.

Антонімы як сродкі выражэння кантрасу выкарыстоўваюцца ў мастацкіх тэкстах даволі часта. Для мастацкага стылю Максіма Танка таксама характэрна наяўнасць антонімаў як сродкаў рэалізацыі кантрасу — кампазіцыйна-моўнага прыёму аргані-

зацы і развіцця структуры мастацкага тэксту, заснаванага на супрацьпастаўленні вобразаў і планаў апісання.

Актуальнасць даследавання заключаецца ў звароце да пытанняў, якія ў свой час апынуліся за межамі ўвагі навукоўцаў, і вызначаецца невывучанасцю вярбальнага выражэння супрацьлегласці ў сукупнасці адзінак намінацыі, запатрабаванасцю новых аспектаў даследавання тэкстаўтваральнай ролі розных кампанентаў тэксту. Дадзеная работа ўяўляе сабой аналіз аднаго з такіх кампанентаў — выражэння супрацьлегласці, якая рэалізуецца з дапамогай антанімічных намінацый. Зварот да разгляду лексічнай і сінтаксічнай антаніміі ў паэзіі Максіма Танка, якая дазваляе выявіць фрагмент моўнай карціны свету паэта, супаставіць калектыўнае і індывідуальнае, выклікана і ўключанасцю тэмы ў кола інтэгральных (лінгвакультурных, сацыялінгвістычных, філалагічных) праблем, звязаных са сцвярджаннем агульначалавечых каштоўнасцей, зваротам да духоўна-гістарычнага кантэксту айчыннай культуры.

Складанасць прыроды антаніміі, існаванне супярэчлівых пунктаў гледжання на праблему антаніміі і адсутнасць комплекснага апісання гэтай з'явы з улікам навішых дасягненняў філалагічнай навукі таксама вызначае актуальнасць дадзенага даследавання. Аналіз сістэмы антанімічных намінацый, характэрных для твораў Максіма Танка, выяўленне асаблівасцей дадзеных адзінак у паэтычных тэкстах дазволіць больш глыбока зразумець ідэйна-мастацкую задуму аўтара і паказаць іх ролю ў паказе ім сучаснага свету.

Навуковая навізна даследавання складаецца ў комплексным аналізе паэзіі Максіма Танка ў аспекце выражэння супрацьлегласці. У рабоце ўпершыню даследуецца тэкстаўтваральная функцыя антанімічных намінацый у паэтычных творах М. Танка, якія разглядаюцца ў рамках адзінага функцыянальна-семантычнага падыходу ў сувязі з тэматычнай і мастацкай скіраванасцю паэтычных твораў паэта.

Тэарэтычная значнасць даследавання складаецца ў распрацоўцы методыкі аналізу супрацьлегласці ў творах аднаго аўтара, што можа быць распаўсюджана на тэксты іншых мастакоў слова і ў гэтым плане спрыяць развіццю агульнай тэорыі намінацыі, пашырэнню ведаў пра антонімы з пазіцыі сучаснай лінгвістыкі.

Практычная значнасць даследавання заключаецца ў тым, што яго высновы могуць быць выкарыстаны пры падрыхтоўцы спецкурсаў і спецсемінараў па лексікалогіі, на занятках па беларускай мове пры аналізе паэтычнага тэксту, у ходзе вывучэння лексікі, а таксама ў якасці базы для далейшага вывучэння праблемы антанімічных намінацый.

У лінгвістычным аспекце сутнасць антаніміі можа быць ахарактарызавана з пункту гледжання яе структурных, семантычных і функцыянальных асаблівасцей.

Структурны падыход дазваляе вылучыць рознакаранёвыя і аднакаранёвыя антонімы.

У аднакаранёвых антонімах супрацьлегласць выражаецца толькі прэфіксамі, таму іх называюць граматычнымі або прэфіксальнымі. Аднакаранёвыя антонімы ўзнікаюць у тым выпадку, калі **а)** ад дадзенага слова ўтвараюцца суадносныя з ім антонімы з дапамогай антанімічных прыставак або **б)** калі прыстаўка з адмоўнай семантыкай утварае новае слова з супрацьлеглым значэннем па адносінах да дадзенага слова. У зборніку Максіма Танка іх няшмат: 9 адзінак.

Тыя, што адышлі, – // памыляліся; тыя, што прыйдуць, – // ужо не застануць яе. [с. 16]; *Хусткі дзяўчат на галовах цвітуць.* // *Калі ж адцвітуць...* [с. 39]; *...якія заўсёды былі то завялікія, то замалыя.* [с. 91].

Абсалютная большасць антонімаў, засведчаных у вершах Максіма Танка, паводле семантычна-граматычных і стылістычных асаблівасцяў суадносіцца з пэўнымі часцінамі мовы.

Сярод прыметнікавых антонімаў прадуктыўным класам з'яўляюцца якасныя прыметнікі (21 лексічная адзінка), таму што любая якасць можа быць супрацьпастаўлена паводле яе меншай ці большай ступені. Яны найчасцей абазначаюць уласцівасці і якасці, што ўспрымаюцца органамі пачуццяў, уласцівасці характару, асаблівасці псіхічнага складу чалавека, выражаюць агульную ацэнку. Напрыклад, *А песня падарожная складаецца з шуму вятроў, // з вясёлых і невясёлых думаў.* [с. 112]; *...вясёлыя і сумныя напевы.* [с. 155].

Сярод антонімаў-назоўнікаў (36 лексічных адзінак) выдзяляюцца дзве асноўныя разнавіднасці. Першая з іх — гэта тыя, якія супрацьпастаўлены ў значэннях паводле апрадмечанай якасці, другая — гэта супрацьпастаўленні ў значэннях паводле апрадмечанага дзеяння. Пары з апрадмечанай якасцю, будучы ўтворанымі ад адпаведных прыметнікаў, адлюстроўваюць антанімію апошніх: *Не адчуўшы ні жару, ні лёду...* [с. 45].

Супрацьпастаўленне дзеянняў выражаюць дзеясловы: іх у зборніку 16 лексічных адзінак. Сярод антонімаў-дзеясловаў таксама выдзяляюцца дзве асноўныя разнавіднасці. Першая з іх — гэта аднакаранёвыя антонімы (2 лексічныя адзінкі), якія, з аднаго боку, уяўляюць сабою супрацьпастаўленні ў значэннях аднакаранёвых прэфіксальных дзеясловаў (*Тыя, што адышлі, – // памыляліся; тыя, што прыйдуць, – // ужо не застануць яе.* [с. 16]), з другога ж —

супрацьпастаўленні ў значэннях аднакаранёвых беспрэфіксальных і прэфіксальных дзеясловаў (*Хусткі дзяўчат на галовах цвітуць. // Калі ж адцвітуць...* [с. 39]). Другая разнавіднасць — гэта рознакаранёвыя антонімы (14 лексічных адзінак): Люблю і *гаспадароў зямлі гэтай.. Я ненавіджу чужынцаў...* [с. 57].

Найбольш вялікі ў колькасных адносінах і прадстаўнічы клас утвараюць антонімы, якія рэалізуюць кантрарную (лац. *contarius* — супрацьлеглы) пазіцыю (44 л.а). Ім уласцівы градуальныя апазіцыі, кампаненты якіх характарызуюцца рознай ступенню ці градацыяй адной і той жа прыметы. Кантрарная супрацьлегласць выражаецца відавymi паняццямі «Х» і «У», паміж якімі магчыма трэцяе, сярэдняе «Z», і якія не толькі ўзаемаадмаўляюцца, але і напаўняюць адзін аднаго сваім «станоўчым» зместам. Напрыклад: *Здавалася, што на ўсё жыццё хопіць // мяне расплачвацца: // за дабро — добром, // за забыццё — памяццю, // за абыякавасць — цеплынёй, // за жорсткасць — ласкай.* [с. 60].

Асноўная стылістычная функцыя антонімаў — быць лексічным сродкам супрацьпастаўлення, кантраснага адлюстравання прыродных і сацыяльных з'яў, рысаў характара і інш. Стылістычныя функцыі антонімаў разнастайныя. У адным выпадку яны канструктыўна арганізуюць тэкст, у другім — кантрасна адцяняюць характары лірычных герояў, у трэцім — выступаюць ва ўдакладняльнай функцыі.

Да сінтаксічных сродкаў стварэння экспрэсіўнасці маўлення адносяцца стылістычныя фігуры. Гэта сінтаксічныя адзінкі мовы са своеасаблівай будовай, якія выкарыстоўваюцца з мэтай узмацнення выразнасці выказвання.

Ампліфікацыя — стылістычны прыём, накапленне аднародных элементаў мовы для ўзмацнення выразнасці. Напрыклад: *Дрэнна стаяць пад дажджом // пачынаючаму паэту, // калі кожная кропля сячэ і сячэ. // Вядомы паэт мае шалік або парасон, // выдатны — мае за што пайсці ў рэстаран, // лаўрэат — у такі час, напэўна, спіць дома, // а класік — нічога не адчувае, бо ён — бронзавы.* [с. 54];

Антытэза (ад грэч. *antithesis* — супрацьпастаўленне) — стылістычны прыём, у якім супрацьпастаўляюцца або сутыкаюцца ў блізкім кантэксце працілеглыя паняцці, тым самым выяўляюцца іх адметныя рысы, узмацняецца кантраснасць іх асэнсавання: *Я прэ-тэндую // на адно жыццё, // на палову, // а нельга — на чвэрць.* [с. 111].

Звычайна пры аналізе стылістычных функцый антонімаў побач з антытэзай называюць і аксюмаран (грэч. *оxуmоrоn* — дасціпна-недарэчнае) — такая стылістычная фігура, пры якой у ад-

ным спалучэнні аказваюцца два супрацьлеглыя, несумяшчальныя паняцці. Аднак у паэтычным зборніку Максіма Танка былі выяўлены толькі адзінкавыя выпадкі: *Плошчы зімнія кветкамі ўмаіць*. [с. 46]; *У кішэні знайшоў толькі горкі смех* [с. 60]; *І калі слёзы радасці // на вочы набягуць – // іх не саромцеся*. [с. 162].

Такім чынам, можна сведчыць, што функцыянальнае выкарыстанне і стылістычныя магчымасці антонімаў у мове паэтычных твораў вельмі разнастайныя, што стварае неабмежаваныя выразныя магчымасці. Правільнае ўжыванне антонімаў дапамагае з аднаго боку раскрыць супярэчлівую сутнасць прадметаў і з'яў рэчаіснасці, а з другога — дае магчымасць рэалізаваць асноўныя семантычныя функцыі антонімаў. Шырокі семантычны спектр і актыўнае выкарыстанне для стварэння многіх стылістычных фігур раскрывае асноўны змест антаніміі як лексічнай катэгорыі.

Вывучэнне антаніміі на матэрыяле паэтычных тэкстаў Максіма Танка абумоўлена асаблівасцямі аўтарскай манеры: арыентацыя на непасрэдныя зносіны аўтара з чытацкай аўдыторыяй, што патрабуе максімальнай экспрэсіўнасці і эмацыянальнасці, крытычна-іранічныя адносіны да традыцыйных формаў выражэння думкі, максімалізм лірычнага героя. Максім Танк шукаў новае слова, спрабаваў выкарыстаць нерэалізаваныя магчымасці мовы. Характар яго паэтычнага маўлення дазваляе сведчыць пра светапогляд паэта, адначасова рамантычны і трагічны.

У творчасці Максіма Танка знайшло адлюстраванне рамантычнае імкненне злучыць у адзінае цэлае трагічна разарваныя ўяўленні пра свет і чалавека, таму вывучэнне антаніміі на матэрыяле яго твораў уяўляецца перспектыўным.

УДК 82-1/9

М. С. Арабей, М. Д. Манкевич

учащиеся 10 класса ГУО «Средняя школа № 1 г. п. Кореличи»

**«НЕОПОЗНАННЫЙ ОБЪЕКТ» В СОВРЕМЕННОЙ
РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ. (Г. ГОРИН «ЧУМА НА ОБА
ВАШИ ДОМА»: СИКВЕЛ ИЛИ РЕМЕЙК?)**

Работа направлена на выявление жанровых особенностей пьесы Г. Горина «Чума на оба ваши дома». Цель работы — выяснить мотивы написания пьесы, раскрыть композиционные особенности и жанровое своеобразие тра-